

Nuslopinus sukilimą, dar 1953 m. Gorlago režimą sulygino su Norlago režimu. Metų pabaigoje pradėta peržiūrėti bylas ir leisti į laisvę žymius mokslininkus, ekonomistus, technikos darbuotojus, partijos ir komjaunimo funkcionierius. 1955 - 1956 m. absoliuti kalinių dauguma atgavo laisvę, Norilsko kombinatas jau dirbo su laisvai samdomais darbininkais. Norilске lagerių neliko. Tai - 1953 m. sukilimo išdava. Tais metais miesto valdymą NKVD perdavė savivaldybei. Spalio 28 d. - Norilsko šventė, laisvų piliečių valdymo pradžia. 1953 m. rugsėjo - spalio mėn. iš Norilsko kalinių buvo išskirti 2920 kalinių, aktyvių sukilimo dalyvių, iš kurių apie 1200 rugsėjo 26 d. buvo išgabenti į kalėjimus, Berlago lagerius, kiti - pagrindinai į Taišeto lagerius. Tokiu būdu kartu su kaliniais sukilėliais laisvės idėjos, čekistų žodžiais "velnio sėkla" paplito po sovietinės imperijos kitus lagerius.

Dera atsakyti į klausimus, ar sukilimui buvo pasirošta, ar jis buvo provokuojamas.

Norilsko sukilimas prasidėjo 1953 m. gegužės 25 d., kai 5-me lageryje sargybos viršininkas iš automato apšaudė gyvenamoje zonoje prie barako esančius kalinius. Iškart buvo išvyti prižiūrėtojai, kaliniai užėmė lagerį. Miesto statybos gamybinėje zonoje esanti pamaina iš darbo negrįžo, ant statybinių kranų iškėlė juodas vėliavas. Iki birželio 4 d. visus šešis Gorlago skyrius, tarp jų ir moterų, apėmė sukilimo liepsna. Iš esmės susidarė šešios kalinių "respublikos". Kareiviai įvykdė du puolimus, panaudodami ginklą, masiškai šaudydami kalinius. Tikslus aukų skaičius nežinomas. Oficialiame akte, surašytame po "nurašinimo", pateikiami skaičiai kalinių, kurie buvo nušauti "atakos" metu į krūtines. Mūsų duomenimis, aukų skaičius per čekistų puolimus sudarė ne mažiau, kaip 250 kalinių, priskaičiavus mirusius nuo sužeidimų, jų galėjo būti apie 400.

1950 m. pabaigoje buvau perkeltas su paskutine politinių kalinių grupe iš Norillago į Gorlago I-ąjį skyrių, vadintą Medvežyį Ručej, trumpiau - Medvežanka. Tapau kaliniu T-042. Čia tarp 4500 kalinių radau per 300 tautiečių. Jie papasakojo koks čia griežtas režimas, kaip uoliai kaliniai sekami, kaip verbuojami skundikai. Darbo našumas čia neretai keliamas lazda arba kumščiais. Pilnu pajėgumu dirbo BUR-as (griežto režimo barakas), režimo brigados. Buvo dar Kolargono kalėjimas, vadinamas mirties duobe. Norillage priklausiau "piktiesiems frajeriams" arba dar vadinamiems laužtuvais pasijuosusiais muzikais. Vagims ir "kalėms" duodavome atkirtį, todėl konfliktų su mumis jie vengdavo. Iš pokalbių su tautiečiais supratau, kad jie yra paklusnūs esamam režimui, kad kaip tautinė grupė lagerio gyvenime didelės reikšmės ir prestižo neturi. Mano pokalbiai matyt pasiekė operatyvinės dalies ausis, be to, atvykau su bilduko persekiojimo "nuodėmėle", todėl ėmė tar-

dyti, gavau metus BUR-o. Ten susipažinau su daugeliu nepaklusniųjų, su jais nagrinėjome padėtį. Iki 1951 m. dauguma kalinių neįsivaizdavo, kas ir kaip galėtų pakeisti sunkią padėtį. Kasmet pasitaikydavo nepaklusnumo atvejų: pabėgimų, neatvykimų į darbą. Tokiems žingsniams ryždavosi nedaugelis, jie negailestingai buvo tramdomi. Viso lagerio sąmonė nepaklusnumo akcijoms dar nebuvo pažadinta.

1952 m. rugsėjo mėn. į Norilską atvežė Karagandos etapą 1200 vyrų, atrinktų po ten vykusią bruzdėjimą. Apie 500 nukreipė į Medvežką, 700 į miesto statybas, 4-tą ir 5-tą lagerius. Buvo nemažai ukrainiečių, keliasdešimt lietuvių, rusų ir kt. jaunų, drąsių vyrų, aktyvių saugos grupių narių. Atvežtas "maišto" virusas pateko į palankią, paruoštą dirvą. Sujungus vietines ir atvykusiųjų pajėgas per trumpą laiką pavyko daug pasiekti. Apžvelgsime kaip reikalai klostėsi I-me Gorlago skyriuje - Medvežkoje, nes analogiškas pasipriešinimo darbas vyko ir kituose skyriuose.

1952 m. spalio mėn. buvo sudarytos pasipriešinimo lagerio režimui grupės: lietuvių ir ukrainiečių sąjungos, rusų, rytiečių musulmonų. Į pastarąją įėjo osetinai, čečėnai, kabardinai, azerbaidžaniečiai, kazachai ir kt. Šios grupės turėjo apsaugos darinius. Pasipriešinimo grupėje buvo atstovaujamoji grandis ir vykdomoji - saugos penketukų vyresnieji. Laikytasi griežtos konspiracijos. Akcijos buvo atliekamos veidus prisidengiant kaukėmis. Pasipriešinimo komitetas sprendė bendrus lagerio klausimus, nuožmių čekistų parankinių iš kalinių tarpo, pasižymėjusių žiaurumu "stukačių" - bildukų likimą. Nutarta savališkai nevykdyti teroro aktų, rinkti žinias apie operatyvinės dalies agentūrinį tinklą, apie lagerio administracijos bei jos parankinių kalinių smurtą ir žiaurų elgesį kitų kalinių atžvilgiu. 1953 m. spalio - gruodžio mėn. lietuviai sudarė saugos penketukus ir jų rezervą aktyviems veiksams. Spalio - gruodžio mėn. vyko lagerio apvalymas nuo uolių čekistų pakalikų iš kalinių tarpo, bildukų. Lagerio atmosfera pakito, bildukų pranešimai ir provokacijos tapo nepopuliarios ir jiems pavojingos. Brigadininkai po nuobaudų tapdavo "šilkiniai", lagerio vidaus kontrolė perėjo į Pasipriešinimo komiteto rankas. Daugelis nusikaltusių prieš likimo brolius ieškojo prieglobsčio pas čekistus, dingo iš lagerio.

Iš atvykusiųjų itin aktyvūs buvo Algis Ševelinskas, Juozas Lukšys, Antanas Vaškevičius, Antanas Zinkevičius, Kazimieras Vėzbergas, Jonas Lionikas, Kazys Šalkauskas, Petras Tamošaitis. Iš senbuvų į organizacinę Pasipriešinimo veiklą aktyviai įsijungė Bronius Zlatkus, Mykolas Misiurevičius, Bronius Ramanauskas, Juozas Karpavičius, Stasys Čėpla, kunigas Česlovas Kavaliauskas ir kt. Pirmiesiems penketukams vadovavo Juozas Lukšys, Kazimieras Vėzbergas, Kazys Šalkauskas.